

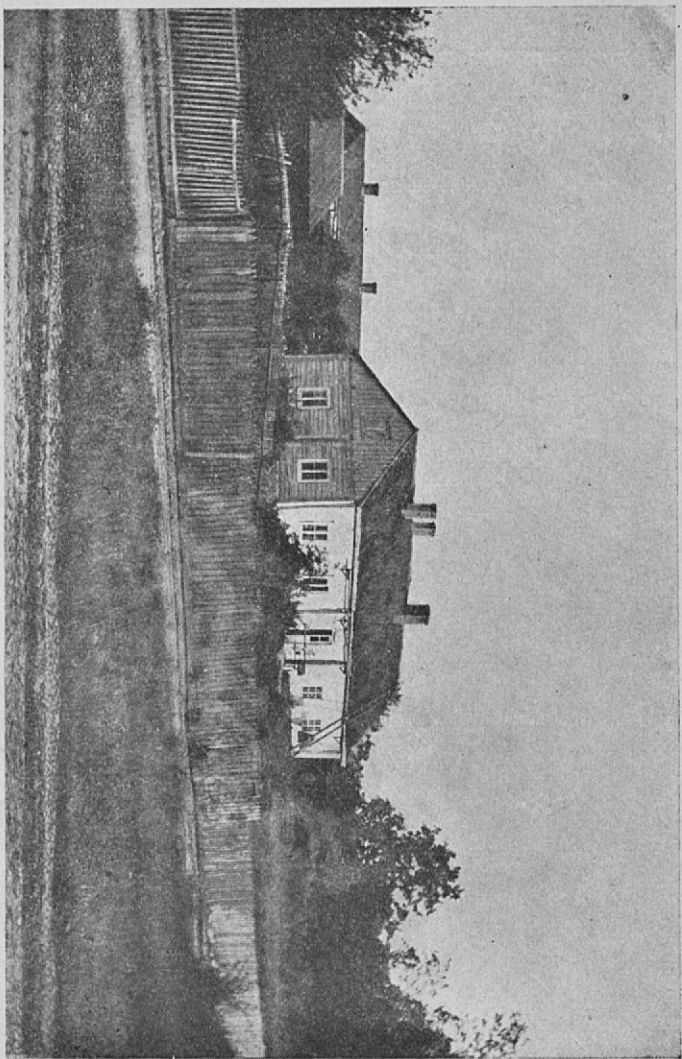
LOVISA STAD

1922

1922

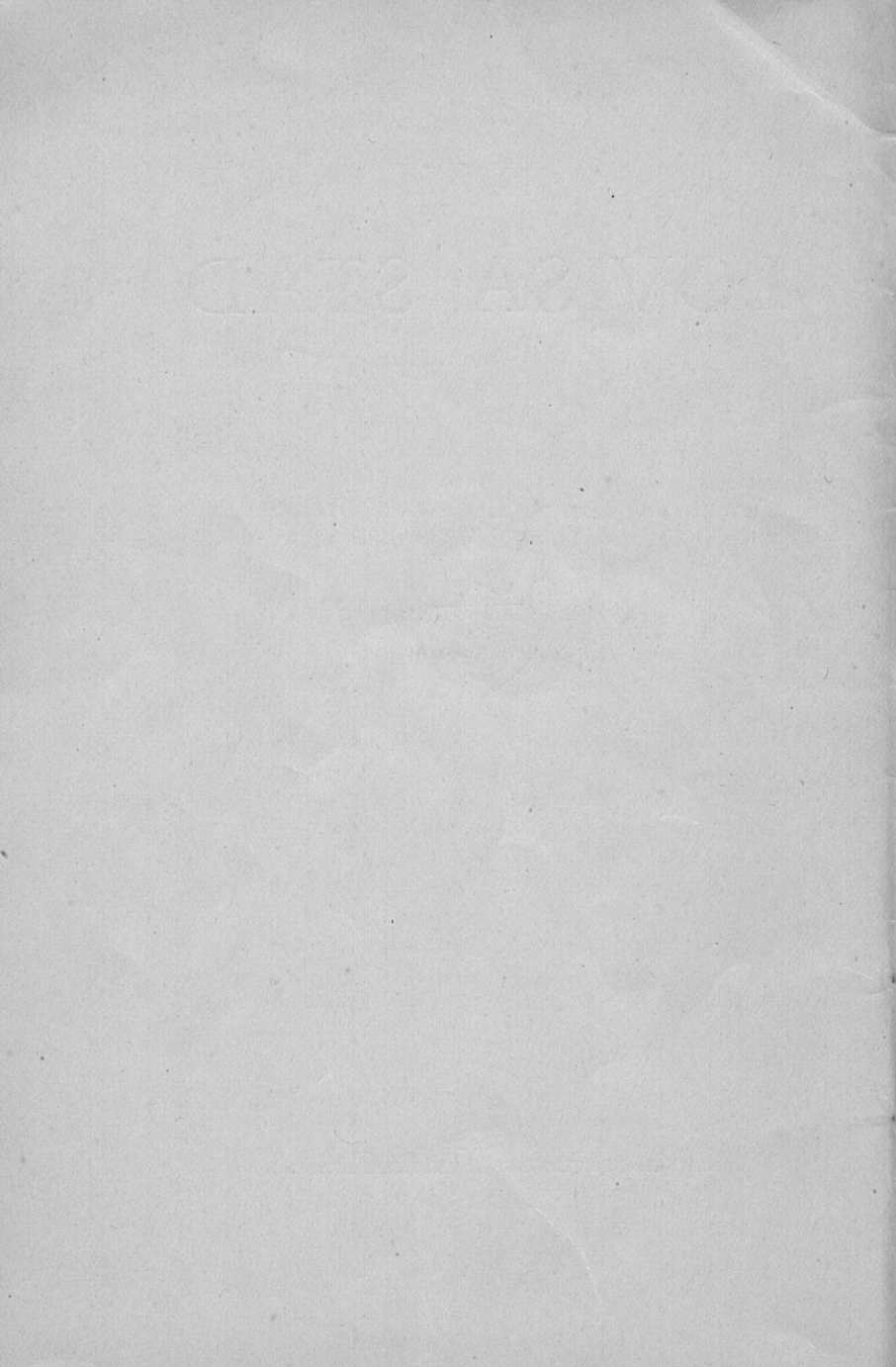
Degerby ruschhall.

LOVISA STAD

1922

ÖSTRA NYLANDS TIDNINGS- & TRYCKERI AKTIEBOLAG

Sedan Lovisa stad haft förmånen att bliva utsedd till samlingsplats för X nordiska studentmötet, ha stadens fullmäktige ansett, att det för mötesdelagarne kunde erbjuda ett visst intresse att erhålla en kortfattad historik öfver mötesplatsen. Här nedan i detta syfte gjorda anteckningar grunda sig i huvudsak på tvenne i ämnet tidigare utgivna publikationer ävensom på smärre uppsatser i några samlingsverk. Någon Lovisa stads historia i egentlig bemärkelse har nämligen tillsvidare icke sett dagen.

Lovisa stad 1743—1922

Lovisa hette ursprungligen Degerby. Vid fredsslutet i Åbo 1743 drogs gränsen mellan Sverige och Ryssland utmed Kymmene älv längs Saimen, varigenom städerna Fredrikshamn, Villmanstrand och Nyslott gingo förlorade. En icke så ringa del av borgerskapet i dessa städer flydde västerut: de ville icke stanna kvar under ryskt välde. I en ansökan, framlämnad av förra handelsmanen i Fredrikshamn Jakob Forssell, anhöllo dessa flyktingar om rätt att få bosätta sig vid Lill-Abborfors, beläget vid Kymmene älvs västra gren. Av ansökan framgick tillfullo, att avsikten var grundande av en ny stad, en avsikt, som även delades av regeringen. Lill-Abborfors befanns emellertid snart olämpligt som plats för den nya staden, hamnen var oduglig och på grund av terrängförhållandena skulle uppförandet av nödiga försvarsverk kommit att draga alltför stora kostnader. På förslag av Forssell och sedan vederbörande myndigheter blivit hörda, bestämde konungen den 28 juni 1745 till plats för den nya staden D e g e r b y

hemman, vars huvudbyggnad ännu finnes kvar som ett värdefullt minne från stadens äldsta tider.

Att i regeringens planer ingick avsikten att göra orten till gränsfästning framgår dels ur den omedelbara befallningen till krigskollegiet att utse en officer, som skulle utstaka stadsplan och utse tomter »så att de ej må bliva hinderliga till det försvarsverk, som framdeles nödigt prövas att där anläggas», dels ur sagda kollegiums något senare framställda förslag till inlösen för kronans räkning av hela Degerby gård, bestående av två berustade säterier och ett kronohemman i Anthby »för att fästningsverk må kunna anläggas och framdeles kommandanten i avräkning på lön hålla ladugård» och slutligen av stadens privilegier i vilka omnämnes »garnisonen, som där kommer att förläggas.»

Efter långvariga underhandlingar inköptes Degerby gård för en köpesumma av 30.000 daler kopparmynt, och stadsplanen uppgjordes och stadfästes i mars 1746.

Sina stadsprivilegier erhöll Degerby den 14 augusti 1745. Dessa omfattade: 1. Fredrikshamns stapelrättigheter; 2. 15 års frihet från alla kontributioner, lanttullen samt husbehovs-, salu- och topperiansaccisen av utrikes ifrån kommande tobaksblad, tillika med mantals-, boskaps- och bakugnspenningarna samt båtsmanshållets presterande, tjänstefolket dock undantaget; 3. befrielse från inkvarterings-tunga för garnisonen, som där kommer att förläggas, däremot skulle officerarne ersättas för sina rum och användes härtill inkvarteringstolagen; 4. »då en gjord ansökan om 2,000 daler silver årligen till publika byggnaders uppförande ej kunde för tillfället villfaras, förunnas staden att genom ett lotteris inrättande söka förskaffa medel till uppbyggande av kyrka, varjämte till samma behov beviljades tvenne allmänna kollektorer över hela riket.»

Stadens första ämbetsman tillsattes i maj 1747. Då förornades till borgmästare handelsmannen Jakob Forssell. Till stor del tack vare Forssells personliga inflytande begå-

vades staden tid efter annan med särskilda privilegier och rättigheter, särskilt för att inlandshandeln skulle söka sig väg över densamma. Förbud utfärdades mot allmogens handel med Ryssland, »landsköp» förbjödos på det strängaste, avslag lämnades å en till regeringen inkommen anhållan att få anlägga en köping i St. Mickel, Degerby borgarskap beviljades rättigheten att utan annan pålaga än tull enligt sjötaxa under två år få införa 60000 skå'pund

J. Forssell

spunnen holländsk tobak, vilken finge säljas endast åt gränsallmogen för att denna ej må givas anledning att söka sådan vara över gränsen» o. s. v.

Såsom stadens representant deltog Forssell i samtliga riksdagar och arbetade oförtrutet för stadens bästa. Han räknades till en av de mera ansedda medlemmarna av hattpartiet, vilket vid denna tid innehade makten; och torde

Bastion Rosen

detta i sin mån förklara den framgång han hade i sina strävanden till den nya stadens fromma.

Degerby erhöll efter en kort tids förlopp samma rang som Fredrikshamn haft; till uppförande av publika byggnader beviljades ett anslag av 2.000 daler silver årligen under tio års tid, till nödig utmark gavs Degerby gård, sju hemman i Anthby, två i Björnvik och ett i Lappom. »Till skeppsrederiernas understödjande och handelns därav flytande uppkomst» gävos 20.000 daler silver, tre års förlängning av frihetstiden för import av holländsk tobak beviljades, rätt att uppbära skatt till förmån för kyrkobyggnaden tillerkändes staden o. s. v. Dessa och liknande åtgärder till den nya stadens fromma blevo icke utan resultat; inom en icke alltför lång tid hade staden intagit en rangplats bland landets städer, och handel och skeppsfart befunno sig i ett blomstrande tillstånd.

Staden får namnet Lovisa. Efter sin tronbestigning företog konung Adolf Fredrik en resa genom Finland och besökte därvid även Degerby. Härvid utgav han ett reskript, varigenom stadens namn förändrades till Lovisa, en hedersbetydelse åt konungens gemål Lovisa Ulrika. Namnförändringen ägde rum den 1 juli 1752.

Stadens mantalsskrivna befolkning steg 1752 till 723 personer, bland dem 26 handelsmän. Tre källare funnos, där

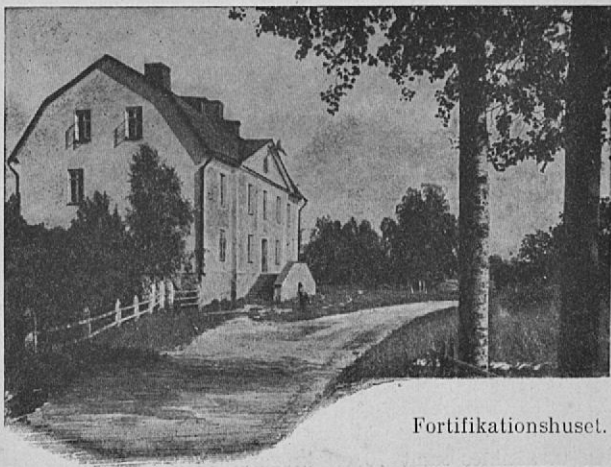
Svartholm

vin utskänktes samt 70 (!) krögare. Inga industriella inrättningar funnos i staden.

Efter ständermötet 1751—52 donerades åt staden ytterligare ett hemman och tillstånd gavs till hållande av en årligen återkommande marknad.

Stadens vapen. Vid riksdagen 1755—56, då hattpartiet stod på höjden av sin makt stadfästes Lovisa stads sigill, föreställande »ett ankare i guldfält och däröver tvenne i kors liggande kanoner i blått fält med grevlig krona ovan samt i brädden »Lovisa stads sigill».

Lovisa som residensstad. Redan sommaren 1747 upphöjdes Degerby till landshövdingeresidens för Kymmenegårds län, motsvarande den kvarblivna delen av det gamla Kymmenegårds län samt en mindre del av Nylannds och Tavastehus län. Som residens användes den tidigare omnämnda och ännu kvarstående Degerby gårdsbyggnaden. Den första landshövdingen här var K. J. Stjernstedt, men redan i slutet av 1747 utnämndes härtill en av hattpartiets ledare

Fortifikationshuset.

Henrik J. Wrede av Elimä. Efter honom kom A. G. Nordensköld, vilken 1756 efterträddes av O. W. de Geer.

Byggnadsverksamheten uppmuntras. Överste Augustin Ehrensvärd, som en tid vistades i Lovisa för att taga befattning med uppförandet av befästningsverken inlämnade 1756 till regeringen ett förslag, vilket godkändes, och som gick ut på att de, vilka i Lovisa ville bygga stenhus, skulle få kalken, sparrarna, taklagen och grundmarken till skänks och det övriga, som erfordrades, till låns av kronan.

Inom det område, som enligt den 1748 uppgjorda nya stadsplanen skulle tillhöra fästningen, finge inga trähus uppbyggas. Dessa åtgärder medförde dock ej de önskade följderna,

Den sista kvarnen

och det dröjde länge, innan några privata stenhus begynte uppföras. Långa trakasserier uppkommo däremot genom förordnandet, att alla inom fästningen befintliga trähus måste bortflyttas.

Det går nedåt. Vid riksdagen 1760 företräddes Lovisa ej mera av Jakob Forssell. Segern lutade vid detta ständermöte

redan åt mössorna och Forssells mäktiga ord tyngde ej mer i vågskålen som förut. Mössorna voro vänner av freden och sparsamheten, särskilt voro de angelägna om Rysslands vänskap och läto därför fästningsverken vid Lovisa förfalla. Härmed var det förnämsta medlet för stadens framåtskridande borta, och en tid av tillbakagång tog sin början. Visserligen ägnades åter vid riksdagen 1769—70, där hatarna igen hade övertaget, en viss uppmärksamhet åt de av Lovisa borgerskap framställda önskningsmålen, men besluten stannade mest på pappret. Staden gick fortfarande tillbaka, och invånarantalet förminskades. Ett bevis på den allmänna förlamningen är magistratens anhållan, att de lån, som blivit beviljade ur stadskassan ej måtte med stränghet indrivras, på det ej allmän ekonomisk ruin måtte inträffa.

En ny, men kortvarig glansperiod kan för Lovisa stads vidkommande antecknas vid tiden för Gustaf III:djes tronbestigning. Fästningsarbetena på Svartholm började be-

Badhuset

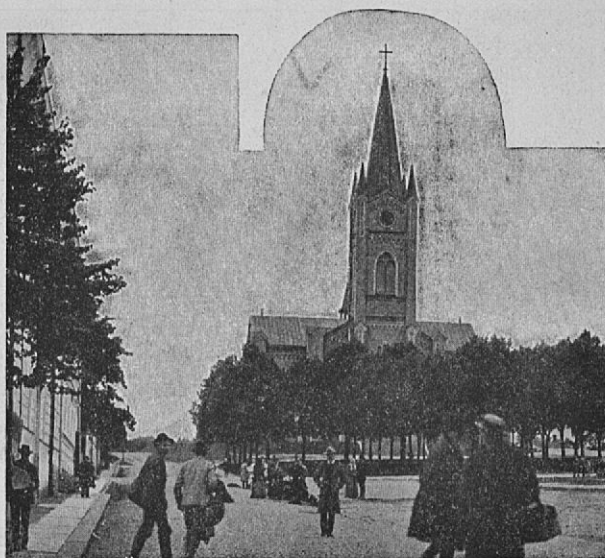

Smedsgränd

drivas med större kraft, och garnisonen förstärktes. Stadens hela befolkning steg 1775 till 2.198 personer.

Krig mot Ryssland. Kom så kriget mot Ryssland, och detta utövade särskilt nu, då gränsen gick endast en mil från staden, ett ytterst förlamande inflytande på Lovisa. Dess egen handel upphörde nästan alldeles. Importen under dessa år utgjordes till stor del av spannmål, som infördes för kronans räkning. Genom att staden under en tid av kriget var säte för huvudkvarteret och ett betydligt antal trupper voro förlagda i trakten förhindrades dock en allmän ruin.

Gustaf III besöker staden. Den 9 juli 1788 reste konung Gustaf genom staden och besåg därvid Svartholm. Under det följande året vistades Gustaf ett par månader i Lovisa under träget arbete för flottans utrustande. Även under vintern 1789—90 var en del av hären förlagd i kvarter till Lovisa.

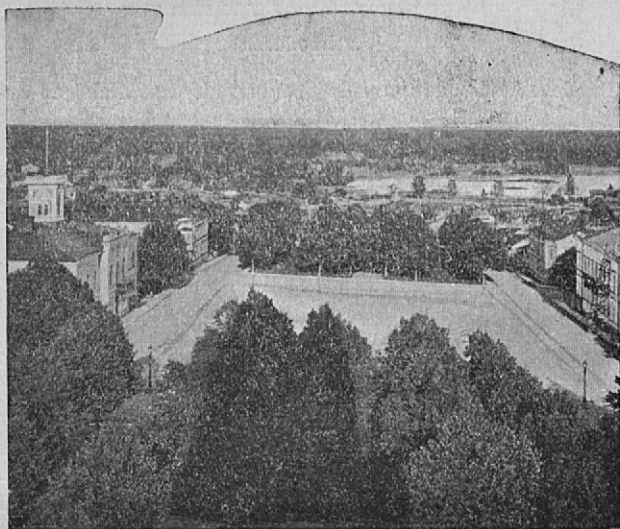
Kyrkan

Efter fredsslutet dröjde det åter många år, innan staden småningom begynte hämta sig. Och då detta i någon mån skett, kom åter kriget och förkvävde rörelsen. Skillsmässan från Sverge stod för handen. Under detta 1808—09 års krig spelade Lovisa ej någon roll av betydighet. Ryssarna intogade genast vid fredsbrottet i staden, och under hela kriget hade de sedan här sina magasin och lasarett.

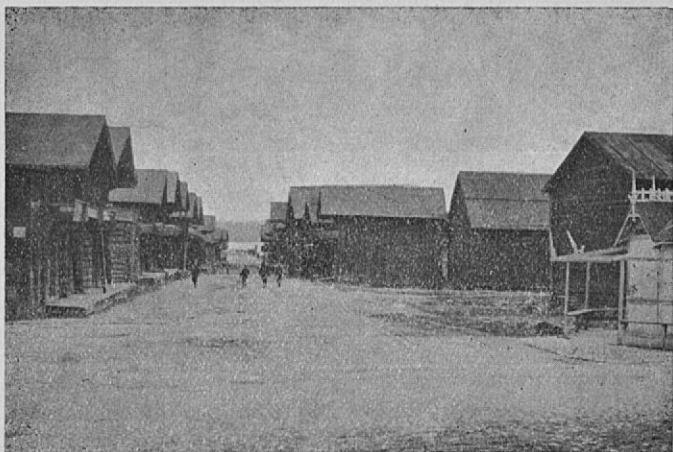
Ett mörkt minne från detta även annars så sorgtyngda krig måste särskilt för stadens vidkommande antecknas. Svartholm, vilket inom sina ofulländade men dock i försvarsskick varande fästningsverk hade en garnison av omkring 650 man samt rika förråd, uppgavs den 18 mars av kommandanten major C. M. Gripenberg utan att en enda man av besättningen stupat.

I en resumè av så ytterst knapphändig beskaffenhet som denna kan här lämpligen några decennier i stadens historia lämnas obeaktade. Först 1855 inräffar en händelse av större bärvidd.

Staden härjas av eld. Natten mellan den 5 och 6 juli råkade handlanden Sundmans gård i brand. Härvid blev den bäst byggda delen av staden lågornas rov. Angående branden lästes i Finlands Allmänna tidning för den 18 juli 1855: »Angående den olycka, som drabbat Lovisa stad, hava numera noggrannare uppgifter ingått. Den 5 juli kl. 11 på aftonen utbröt eld i en handlanden Sundman tillhörig liderbyggnad, varest ända till 40 famnar ved voro upplagda och spred sig därifrån med sådan våldsamhet, att oaktat brandkårens verksamma och skyndsamma bistånd hand-

Utsikt från kyrktornet.

Saltbodarna

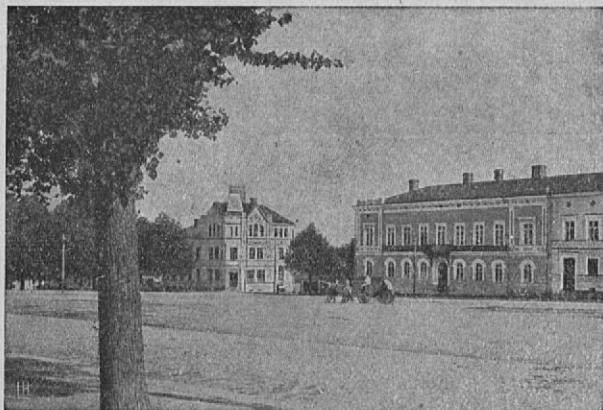
landen Sundmans tvåvåningsboningshus ögonblickligen anfattades av lågan, som med otrolig hastighet spred sig till angränsande gårdar. Elden kunde ej hämmas förrän klockan 10 påföljande morgon, men lyckligtvis hade intet människoliv blivit förspillt. De nedbrunna husens antal uppgick till 90, varav 38 voro brandförsäkrade för 92812 rubel och de återstående 52 oförsäkrade, värderade till omkring 17000 rubel. Av stadens offentliga hus nedbrunno rådhusbyggnaden med sprüthus och konfiskationshus, kyrkan jämte orgel och klockstapel med klockor samt skolhuset och klockarebolet. Alla arkiver och kyrkans dyrbarheter äro räddade. Större delen av stadsbornas löseegendom var undanförd av fruktan för fienden. Påföljande söndag hölls gudstjänst och kyrkostämma å pastorsbolets gårdsplan; därvid erbjöd kommerserådet Sucksdorff salongen i sin byggnad till lokal för gudstjänstens förrättande, intill dess annan lämplig lokal kunde erhållas.»

Branden ägde rum under pågående krig. Den engelska flottan låg invid Svartholms fästning. Det låg nära till hands att skylla eldens uppkomst på brandraketer, som skulle kastats från densamma. Så torde emellertid ej ha varit fallet.

Medan branden pågick infunno sig fribytare med hästar och åkdon från kringliggande byar, plundrande och roffande allt vad de kunde komma över.

Handlandena uppslogo sina butiker dels i brädiskjul på sina gamla tomter, dels i hus i den obrända delen av staden.

Såsom naturligt var, började man genast tänka på stadens återuppbyggande. Nu gjorde sig emellertid olika åsikter gällande, var staden skulle uppbyggas. En del önskade nämligen förlägga staden närmare sjöstranden, andra ville att den skulle flyttas till det c:a 7 km från staden belägna Fantsnäs rusthåll. Så processade man i fem långa år, och under denna tid bortflyttade från orten en mängd folk,

Torget.

som ej sågo sig i stånd att bland ruinerna få sitt livs bärgning. Även handeln, påverkad av de förhöjda prisen drog sig till grannstäderna.

Omsider blev den nya stadsplanen fastställd, och staden erhöll av staten 25000 rubel i och för reglering av tomter och genomförande av stadsplanen.

Nu begynte arbetet med raskhet, och staden antog efterhand den prägel densamma nu företer.

Boulognerskogen.

Från nyaste tid må här antecknas, att Lovisa jämväl 1918 års röda uppror och den kamp, som slutligen ledde blev skådeplats för händelser, stående i samband med till landets frigörelse från det ryska oket. Den 6 februari 1918 företogo de röda upprorsmännen en anstormning mot staden. Anfallet skedde österifrån. Ehuru stadens och den närmaste omnejdens här samlade skyddsvakt var ytterst bristfälligt utrustad, beslöt man hjältemodigt möta fienden. På cirka tre kilometers avstånd från staden kom det så till

en drabbning, som kostade många upprorsmän livet, men som även krävde offer i de vitas led. Att de röda emellertid här mötte ett motstånd som de icke väntat, bevisas av att de vid mörkrets inbrott funno för gott att retirera. Även de vita funno emellertid ställningen ohållbar och beslöt efter överläggning lämna staden. De strövade sedan omkring i den närliggande skärgården och sökte sig sedermera över till den estländska kusten. Den 7 februari på morgonen tågade upprorsmännen in i staden.

Boulevarden.

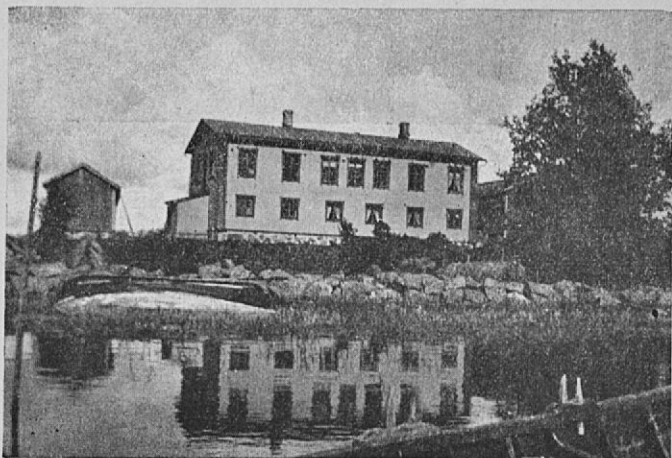
Tyskarna komma! I tvenne månaders tid befann sig Lovisa i upprorsmännens våld. Den röda flaggan svajade på rådhusets tak, beväpnade män med röda tygstycken festsyddas i huvudbonaderna påträffades överallt i staden, husundersökningar, mord, hemfridsbrott av allehanda slag hörde till ordningen för dagen. Det var ett osäkerhetstillstånd av sådan art, att man kände sig förflyttad mitt in i en barbarstat. Då grydde den 7 april, en solig söndagsmorgon. Och plötsligt hördes budskapet: Tyskarna komma! Det var överste Brandensteins hjälptrupp, som just landsattes

i Valkom hamn. Det fanns säkert många, som icke vågade tro det glada budskapet, innan han med egna ögon fick se de fältgrå hjältarna vandra omkring i staden. Men då blev glädjen också överväldigande i de förtrycktas läger. De röda däremot flydde hals över huvud.

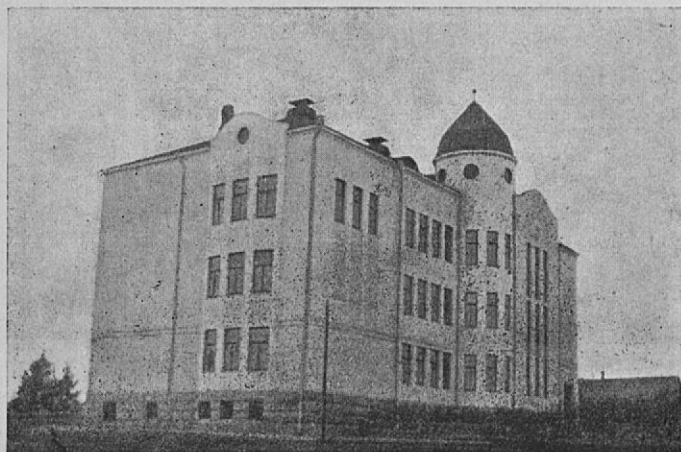
Måndagen den 8 april gjorde samhällsfienderna ett misslyckat försök att återtaga staden. Redan tidigt på morgonen inleddes bombardemanget, varvid kyrktornet blev föremål för några lindrigare träffar. Men tyskarnas kanoner bragte snart de röda till tystnad.

Under de fortsatta striderna i stadens närmare och fjärrare grannskap gävo dock många tyskar sitt liv för vår frihet.

Ett minnesmärke, utfört efter ritning av arkitekten fru Eva Kuhlefeldt-Ekelund finnes upprest på stadens vackra begravningsplats, utmärkande den plats, där de stupade tyskarna och våra egna stupade eller mördade frihetshjältar funnit sin sista vila.

Folkskolan.

Mellanskolan

Några av Lovisa stads märkligare byggnader.

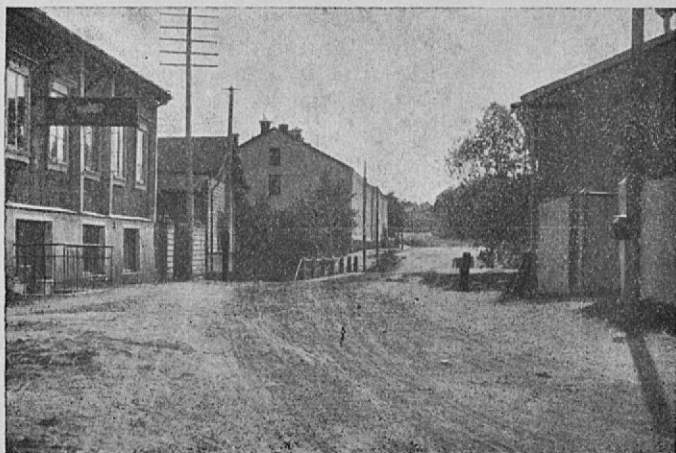
Här må i största korthet nämnas något om stadens märkligare byggnader:

1. **Kyrkan** är uppförd under åren 1862—65 av sten i götisk stil efter ritning av arkitekten Chiewitz. I koret är uppsatt ett gipsavtryck i original storlek av Thorvaldsens Messias.

2. **Rådhuset** är ävenledes uppfört efter ritning av Chiewitz. Byggnaden av sten är hållen i enkel modern stil med valvbågsfönster och slutar uppåt i ett torn, som tjänar som brandtorn. I nedre våningen finnes förutom bostad för vaktmästaren, poliskammaren, fångceller och drätselkammarens sessionssal samt i övre våningen rådhusrättens och magistratens sessions- och arkivrum samt tullkammaren.

3 **Societetshuset** är även en av Chiewitz skapelser, ehuru det senare blivit i någon mån ombyggt.

4. **Mellanskolan** är av senare datum. Den invegs för sitt ändamål den 2 september 1909. Sedan 1912 är den genom sina privata fortsättningsklasser ett fullständigt till universitetet ledande läroverk.

Östra Tullgatan

5. **Folkskolan**, det i två våningar uppförda trähuset invid mellanskolan har tidigare använts såsom pastorsbol och senare som realskola.

6. **Kasernerna** äro av sten i två våningar och äro alla tre uppförda under den svenska tiden, men annekterades med erövrarens rätt av ryssarna 1809 och användes även av den i Lovisa förlagda ryska militären ända till år 1886. Numera utnyttjas ett av husen till sjukhus, i ett annat har Frivilliga brandkåren en samlingsal, varförutom byggnads-

den inrymmer en rysk kyrka, ett folkbibliotek och läsesal samt privatbostäder. I Kommendants- eller Fortifikationshuset, den tredje av kasärnerna, som ligger nära badhuset har finska folkskolan och navigationsskolan blivit inrymda.

7. **Degerbygården**, som tidigare omnämnts och som vad exteriören beträffar ter sig något så när i sitt ursprungliga skick, inrymmer numera ett historiskt museum, för vars tillkomst och upprätthållande staden står i tacksamhetskuld till en rikssvensk man dr Jedv. D:son Iverus.

8. **Badhuset** i den vackra och lummiga badhusparken är uppfört år 1865 efter ritning av en mångkunnig Lovisabo guldsmeden A. V. Felixzon.

Lovisa stads befästningsverk. På vardera sidan om landsvägen, som österut leder från staden, finnas ännu kvar ruinerna av de fästningsverk, som under svenska tiden här anlades för att skydda staden för fientliga angrepp från detta håll. Dessa fästningsverk blevo aldrig fullbordade, men benämnas ännu i dag som är med de namn de ursprungligen erhölet: Bastion Ungern till höger och Bastion Rosen till vänster, då man begiver sig ut från staden.

Svartholms fästning däremot torde i tiden varit rätt nära sin fullbordan. Fästningen, som på ett så lättvindigt sätt överlämnades åt fienden, hölls av ryssarna befästad ända till 1852, då besättningen avflyttade och kanoner och all annan krigsmaterial bortdrogos. Den 7 juli 1855 antände engelsmännen byggnaderna å Svartholm och sprängde de redan förut av ryssarna stympade fästningsverken i luften.

Bland holmar i Svartholms omedelbara närhet må nämnas Krutkällarholmen och Begravningsholmen, vilkas namn förtälja för vilka ändamål desamma utnyttjats.

Ett ståtligt herresäte. Östra Nyland är rikt på gamla herresäten. Bland dessa nämna vi här endast Sarvlax egendom på c:a 5 kms avstånd västerut från Lovisa. Det ståtli-

ga slottet å Sarvlax torde hava blivit uppfört redan i början av 1600-talet. Egendomen, som numera blivit delad i Stor-Sarvlax och Norr-Sarvlax äges av friherrar Ernst och Carl von Born.

Lovisa i våra dagar.

Oaktat Lovisa stad, såsom av det föregående framgår, under vissa tidsskeden haft en rätt stor betydelse, har staden Jikvål under hela sin tillvaro bibehållit sig som småstad. Livet här förflyter stilla och lugnt; industrin har icke fått fotfäste i staden. Särskild uppmärksamhet förtjänar stadens badinrättning, »Vattenkuranstalten», och det kan med fog påstås, att det är badlivet, som sommartid ger staden dess prägel. Stadens utveckling har också under de senaste årtiondena varit nära anknuten vid badinrättningen; den nya stadsplanen är uppgjord med tanke på ortens vidare utveckling i denna riktning. Otvivelaktigt har även Lovisa stora betingelser härför, och många projekt i avsikt att till staden locka en allt större ström av bad- och sommar-gäster ha även sett dagen. Stadens ekonomiska ställning har dock tills vidare icke tillåtit de uppoffringar, som härför vore av nöden.

Ett uppsving i stadens förhållanden betecknar året 1901, då den smalspåriga järnvägslinjen — Lovisa-Vesijärvi banan — blev färdig. Samtidigt anlades en ny hamn i Valkom, vilken hamn blev den nya banans södra ändpunkt. Genom dessa företag har Lovisa svingat sig upp till en icke så obetydlig exportort för trävaror från det inre av landet.

Folkmängden i Lovisa uppgår för närvarande till i runt tal 3,500 personer, av vilka den övervägande delen c:a 2500 personer hava svenskan till modersmål.

